

A TERMÉSZETSZERŰ ERDŐK KEZELÉSE

A KÖM TERMÉSZETVÉDELMI HIVATALÁNAK TANULMÁNYKÖTETEI 7.

**A KÖM TERMÉSZETVÉDELMI HIVATALÁNAK
TANULMÁNYKÖTETEI 7.**

SOROZATSZERKESZTŐ:

DR. TARDY JÁNOS

A TERMÉSZETSZERŰ ERDŐK KEZELÉSE, A KULTÚR- ÉS A SZÁRMAZÉKERDŐK MEGÚJÍTÁSA

**ÁTMENET A TERMÉSZETI FOLYAMATOKRA
ÉPÜLŐ ERDŐKEZELÉS FELÉ**

SZERKESZTETTE:

DR. BARTHA DÉNES

TÉMAVEZETŐ:

DR. TEMESI GÉZA

**TermészetBÚVÁR Alapítvány Kiadó
Budapest, 2001**

T A R T A L O M

Bevezetés (Sódor Márton – Temesi Géza)	5
A természetszerű erdők kezelésének és megújításának alapjai (Sódor Márton – Temesi Géza)	11
Az erdőtársulás-csoportok jellemzése (Bartha Dénes)	65
<i>Klímaazonális erdők</i>	
– Hegy- és dombvidéki bükkösök (Csépanyi Péter)	67
– Középhegységi és dombvidéki gyertyános-kocsánytalan tölgyesek (Csépanyi Péter)	84
– Sík és dombvidéki gyertyános-kocsányos tölgyesek (Bodor László – Gencsi Zoltán)	97
– Középhegységi és dombvidéki cseres-kocsánytalan tölgyesek (Csépanyi Péter)	109
– Domb- és sík vidéki cseres-kocsányos tölgyesek (Bodor László)	117
<i>Mészkerülő erdők</i>	
– Mészkerülő bükkösök (Szmorad Ferenc)	122
– Mészkerülő gyertyános-tölgyesek (Szmorad Ferenc)	135
– Mészkerülő tölgyesek (Szmorad Ferenc)	147
– Délnyugat-dunántúli fenyőelegyes lombos erdők (Szmorad Ferenc)	160

Mészkedvelő erdők

- Bokorerdők (Szmorad Ferenc) 177
- Mészkedvelő tölgyesek (Szmorad Ferenc) 184

Szikladomborzatú erdők

- Sziklaerdők (Szmorad Ferenc) 193
- Szurdokerdők (Szmorad Ferenc) 202
- Törmeléklejtő-erdők (Szmorad Ferenc) 210

Erdőssztyep-erdők

- Homoki tölgyesek (Gencsi Zoltán) 219
- Borókás-nyárasok (Gencsi Zoltán) 228
- Lőszőtölgyesek (Gencsi Zoltán) 232
- Sziki tölgyesek (Gencsi Zoltán) 237

Ligeterdők

- Sík vidéki (folyó menti) bokorfüzesek (Bodor László) 245
- Sík vidéki (folyó menti) fűz-nyár (puhafás) ligeterdők
(Bodor László) 248
- Sík vidéki (folyó menti) tölgy-kőris-szil (keményfás)
ligeterdők (Bodor László) 254
- Hegy- és dombvidéki (patak menti) ligeterdők
(Szmorad Ferenc) 263

Láperdők

- Égerlápok (Gencsi Zoltán) 276
- Fűz- és nyírlápok (Gencsi Zoltán) 281

- Kislexikon (Bartha Dénes) 285

BEVEZETÉS

„Az erdőt olyan módon és ütemben lehet használni, igénybe venni, hogy a gazdálkodási lehetőségek a jövő számára is fennmaradjanak, úgy, hogy az erdő megőrizze biológiai sokféleségét, természetközelségét, termőképességét, felújulóképességét, életképességét, továbbá megfeleljen a társadalmi igényekkel összhangban lévő védelmi és gazdasági követelményeknek, betöltse természet- és környezetvédelmi, egészségügyi-szociális, turisztikai, valamint oktatási, kutatási célokat szolgáló szerepét.” (1996. évi LIV. tv. 2. § (1))

„Az erdőfelújítási feladatok meghatározásánál előnyben kell részesíteni a természetes (őshonos) és természetközeli erdőtársulások viszszaállítását; az erdőnevelési feladatok meghatározásánál törekedni kell a természetes elegyfajok megőrzésére.” (1996. évi LIV. tv. 25. § (2))

„Az erdők, az erdei életközösségek fenntartása minden természetközeli tevékenység alapjául kell szolgáljon. Ez a feltétele annak, hogy erdeink minden további feladatukat betölthessék. Bármilyen célokra is akarja a társadalom az erdőt használni, ezek az erdőben előforduló életformák életképességén és kölcsönhatásaik épségén alapulnak. Ezért az ökoszisztémák megőrzése – és amennyiben szükséges a helyreállítása – a legfontosabb feladat.” (PRO SILVA, 2000)

Az erdőről és az erdő védelméről szóló 1996. évi LIV. törvény két idézett bekezdése, valamint a PRO SILVA EUROPA alapelveit tartalmazó „Zöld Füzet”-ből idézett gondolat fejezi ki azokat az alapelveket, amelyek meghatározzák e könyv mondanivalóját, és amelyek vezérelték a szerzőket, amikor – az erdők sorsáért érzett aggodalmuk és tenni akarásuk kifejezéseként – hozzáfogtak a könyv megírásához. Most, a könyv elkészültével tisztelettel ajánlják művüket a szakközönségnek: erdészeknek, gazdálkodóknak és az erdészeti adminisztrációban dolgozóknak, valamint természetvédőknek. Remélik, hogy lesznek a könyvnek olyan gondolatai, amelyek – az erdők biológiai változatosságának megőrzésére és gyarapítására, valamint a természeti folyamatokhoz a jelenleginél jobban alkalmazkodó erdőgazdálkodásra nyitott kollégák számára – útbaigazítást, segítséget nyújtanak a továbblépéshez.

Természetesen, mint minden vállalkozásnak, e könyv szerzőinek is számításba kellett venniük bizonyos korlátokat. A könyv célja és a jelenlegi körülmények nem tették lehetővé, hogy mindaz bekerüljön ebbe a kötetbe, amiben a szerzők meggyőződéssel hisznek, és amit hosszú távon elérni szeretnének.

A könyv alapvető célja, hogy a természetszerű erdők kezelésének olyan lehetőségeit adja meg, illetve villantsa fel, amelyek közelebb visznek az idézetben megfogalmazott elvárások teljesüléséhez, és a *mai körülmények között a gyakorlat számára üzemi méretekben is alkalmazhatók*. A könyvben ajánlott megoldások ezért olyanok, amelyek a jelenleg alkalmazott módszerek közül a legjobban megközelítik a kitűzött célt, vagy amelyeket legalább kísérleti szinten valahol már kipróbáltak. A könyv céljából adódó alapvető korlát tehát, hogy *nem javasol olyan eljárásokat, amelyeknek bevezetését a szerzők ugyan támogatják – sőt, a szerzők egyike-másika gyakorlatban is folytat ilyen kísérleteket –, de még csak kis területen, kísérleti szinten tudják elképzelni* alkalmazásukat.

Az eljárásokkal, illetve az alkalmazási területtel kapcsolatosan szintén fel kell hívni a figyelmet a kötet korlátaira. A főcímet figyelmen kívül hagyva nyilvánvalóvá válik, hogy könyvünk csak azokkal a területekkel, termőhelyekkel foglalkozik, amelyeken a jelenlegi körülmények és viszonyok között természetszerű erdők állnak, illetve kialakulhatnak, vagy szerkezetátalakítással, fafajcserével és egyéb – ajánlott – módszerekkel kialakíthatók. Ez utóbbira utal a természetszerű erdők helyén álló kultúr-, illetve származékerdők megújítása, azaz átalakítása az adott termőhelyre jellemző természetszerű erdővé. A törvényi idézet ezt az átalakítást egyértelműen feladatunkká teszi a természetszerű erdők elegyfajainak megőrzésével, megsegítésével együtt. Nagyon fontos továbbá hangsúlyozni, hogy *a leírt eljárások a védett természeti területeken kívül levő erdőkre, természeti területekre, továbbá a védett természeti területeken található nem fokozottan védett és különleges kezelést nem igénylő védett erdők kezelésére vonatkoznak*. A kiemelten fontos védett természeti területek és értékek természetvédelmi kezelése nem sorolható ide. Az említett területeken az itt leírtaknál szigorúbb, illetve azoktól eltérő követelmények érvényesülnek.

A következő korlátozást az alcímbe leírtak jelentik a szerzők számára. Erről már az első korlátozásnál szó esett röviden, de úgy véljük, részletesebb kifejtést igényel. A szerzők egyértelmű meggyőződése, hogy az *erdőkezelés, erdőgazdálkodás „természetközelsége”* egyértelműen a *természeti folyamatok érvényesülésének mértékével mérhető*. A végső cél e folyamatok minél teljesebb érvényesülése. Természetesen azzal a feltételezéssel, hogy a törvényi idézetben kifejezett célok – így a fenntartható erdőgazdálkodás céljai is – kielégíthetők legyenek. A könyvben leírtak *nem tekinthetők a végső célként kitűzhető kezelés, illetve gazdálkodás gyakorlati útmutatójának*. Egy lépést, egy átmeneti stádiumot jelentenek a szerzők előtt lebegő cél felé. Olyan megoldásokat, amelyeket a mai körülmények között ajánlani mernek a gyakorlatnak, megfontolás végett. A továbblépéshez még rengeteg elméleti felkészítésre, kísérleti terüle-

teken végzett munkára, a természet folyamatainak megismerésére (pl. erdőrezervátum-kutatásra) van szükség.

A természeti folyamatok megközelítése során a szerzők messze-menően azonosulnak a közelmúltban megjelent *Természet – Erdő – Gazdálkodás. Mit tehetünk erdeink biológiai értékeinek megőrzése érdekében?* című könyvvel (FRANK, 2000). Az említett könyv e kötet elméleti megalapozásának is tekinthető, mindannak ellenére, hogy a már jelzett korlátok miatt könyvünkben még nem az idézett mű gyakorlati megvalósítását kell látni.

További megjegyzéseinkben a könyv tartalmával és szerkezetével kívánunk foglalkozni. A címbe nem véletlenül került a *kezelés* kifejezés. A könyv a természetszerű erdőtársulások – meghatározott, gyakorlati szempontból célszerűnek tartott – csoportosítása szerint veszi sorra és csoportosítja az ajánlott erdőművelési módszereket. Ezek között vannak olyan csoportok (pl. bokorerdők, sziklaerdők stb.), amelyekben klasszikus értelemben vett erdőgazdálkodás nem folytatható, de bizonyos esetekben a fenntartásuk és regenerálásuk erdészeti beavatkozásokat igényel. A gazdaságilag értékes erdőkben azonban a gazdálkodásnak is fontos szerepe van. Kötetünkben a kezelés tehát e ket-tősséget, az erdőgazdálkodást és a védelem céljait szolgáló erdők fenntartására irányuló tevékenységet takarja.

A könyv az erdőtársulás-csoportonként javasolt eljárásokban elsődlegesen az alkalmazható erdőművelési módszerekre tér ki. Nem foglalkozik részletesen az eljárások ökonómiai értékelésével. Ebben a tekintetben csak az első – általános fejezet – utal a különböző erdőtársulás-csoportok gazdasági jelentőségére. Elsősorban ez is az erdőtársulás-csoportok gazdasági szempontú elkülönítését szolgálja, és az ajánlott erdőművelési eljárások értékeléséhez szükséges.

Felépítésében a kötet két nagy fejezetre és azokon belül további alfejezetekre tagozódik. Az első nagy fejezet az elméleti megalapozás ismertetését tűzte ki célul. Foglalkozik a természetközeli erdőkezelés és -gazdálkodás témakörével. Kiindulási alapja a természetes állapotú erdő, annak jellemzői és a benne zajló jellegzetes folyamatok. A természetes erdőkben lezajló folyamatok közül röviden taglalja a változások alapjául szolgáló természetes bolygatásokat és a hatásukra meginduló erdődinamikai folyamatokat.

Leírja a természetes erdőtársulások jelentőségét, és kitér olyan fontos témákra, mint a természetesség és az őshonosság kérdésköre. Ismerteteti az erdőművelési tevékenységek leírási egységeként szolgáló természetszerű erdőtársulás-csoportokat, kitérve gazdasági jelentőségük szerinti besorolásukra.

Általános javaslatokat fogalmaz meg olyan tevékenységekre, amelyek – a természetközeli erdőtársulás-csoportoktól függetlenül – lehetőséget nyújtanak erdeink biológiai értékének növelésére.

Az első fejezet külön kitér a vadállomány szerepére, amely a természetközeli gazdálkodás egyik leglényegesebb korlátozó tényezője.

A második nagy fejezet az erdőtársulás-csoportokban ajánlott eljárásokkal foglalkozik. Minden csoport három alfejezetben ismertetődik. Az első az erdőtársulás-csoport leírását tartalmazza. Sorra kerülnek a csoport előfordulási helyeire jellemző termőhelyi viszonyok, a csoport fiziognómiai leírása (szerkezet, vertikális és horizontális tagoltság) és faji összetétele (fafajok, cserjék, lágyszárúak, mohák), a társuláscsoport földrajzi elterjedése, valamint a csoportba tartozó legfontosabb társulások. *A múltban és a jelenben alkalmazott erdőhasználati és erdőművelési eljárások* alfejezetben a csoport mai képét befolyásoló és a közelmúltban, valamint a jelenlegi gazdálkodás során alkalmazott legfontosabb beavatkozások sorolódnak fel. A harmadik alfejezet azoknak a lehetőségeknek és eljárásoknak a részletes leírását tartalmazza, amelyeket a szerzők a megfogalmazott célok elérésére ajánlanak.

Az erdőgazdálkodás, az erdők szakkezelése nemcsak az erdőgazdálkodással foglalkozók ügye, hanem – főleg a hazai erdőknek kevesebb mint a felét kitevő még természetszerűnek mondható erdőkben – meghatározóan a természetvédelemé is, és ez alapvetően két szemponttal indokolható.

1. A természetvédelem holisztikus szemléletéből fakadóan a természeti értékek és területek védelme nem korlátozható kizárólag a jogszabályok alapján védetté nyilvánított objektumokra (pl. fajokra, élőhelyekre, területekre), hanem az egész rendszereket a hozzájuk tartozó védőövezetekkel, indokolt esetben a természetes tájakat azok ökológiai potenciáljával együtt kell védelemben részesíteni. Ennek megfelelően a természet védelme tárgykörben meg kell különböztetni egyfelől a természet általános védelmét, amely kiterjed valamennyi természeti értékre és területre, másfelől a hagyományos természetvédelmet, amely a külön jogszabállyal kiemelt oltalomban részesített védett természeti értékekre és területekre vonatkozik. A természetszerű erdők a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény értelmében természeti területnek minősülnek, az erdőt alkotó természetes (őshonos) fajok egyedei pedig természeti értékek. Az erdőkben él természetes növényvilágunk 45%-a, és a fauna számottevő hányada is az erdőhöz – mint élőhelyhez – kötődik. Az általános természetvédelem magában foglalja a tájvédelmet, a vadon élő élővilág (élő szervezetek), az élőhelyek és a földtani értékek általános védelmét, valamint a természeti területek védelmét.

2. A természeti területek és értékek kiemelt oltalma, tehát a védetté nyilvánításon alapuló hagyományos természetvédelem a védett természeti területeken álló erdőkre, valamint a természetvédelmi oltalom alatt nem álló erdőkben levő védett természeti értékekre terjed ki. Az ország több mint 800 ezer ha kiterjedésű védett természeti területeinek 47%-a az „erdő” művelési ágba tartozik. Ezeknek az erdőknek az elsődleges rendeltetése védelmi, azon belül túlnyomórészt természetvédelmi.

A természetvédelem fő célja a biológiai sokféleség minden szintjének megőrzése, a természeti rendszerek megóvása és fenntartása. Ennek érdekében őrzi és védi a természet meglevő értékeit, szabályozza a természethasználást. A társadalom hosszú távú érdeke egyrészt a folyamatos fejlődés, másrészt az élet és a fejlődés fenntarthatósága. A fenntartható erdőgazdálkodás az ökológiai szempontból is tartamos erdőgazdálkodást jelenti. A fenntarthatóság, az ökológiai tartamosság megvalósításának egyik alapfeltétele és eszköze a természeti folyamatokat egyre szorosabban megközelítő erdőkezelés, amelynek széles körű alkalmazása lehetővé teszi a biológiai sokféleséggel rendelkező természeti rendszerek – az emberiség jövőjét is meghatározó – működtetését. Ennek érdekében elkerülhetetlen az erdőgazdálkodás elméletének és még inkább gyakorlatának felülvizsgálata, a kor elvárásainak megfelelő természetközeli eljárások kidolgozása.

A Környezetvédelmi Minisztérium Természetvédelmi Hivatala mindezek jegyében vállalta fel *A természetszerű erdők kezelése, a kultúr- és származékerdők megújítása* című időszerű tanulmány kiadását, amelyet a szerzők tisztelettel ajánlanak minden erdőszeti és természetvédelmi szakembernek, valamint a társadalom minden – az erdők sorsáért felelősséget érző – csoportjának és polgárának.